

סוגיה כו: גדרי האיסור להתרפא בעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים

רקע

האיסור, שלמדנו בסוגיה הקודמת, להתרפא באיסורי הנאה כדרך הנאתן מתייחס רק לחולה שאין בו סכנה, חולה שיש בו סכנה מתרפא באיסורים אפילו כדרך אכילתן ואפילו כדרך הנאתן. סוגייתנו מחדשת שיש איסורים שאפילו לחולה שיש בו סכנה אסור להתרפא בהם.

לסוגיה שני רבדים: א. דין יהרג ואל יעבור. ב. האיסור להתרפא בשלש עברות חמורות. עיקר סוגיית יהרג ואל יעבור בגמ' בסנהדרין ובגמ' ביומא, ולכן לא נעסוק בדין זה, ונתמקד רק בדין השני.

מקורות

א. כה.-כה: "א"ר יעקב א"ר יוחנן בכל מתרפאין... דלמא דמא דההוא גברא סומק טפיי" סנהדרין עה. "אמר רב יהודה אמר רב מעשה באדם אחד... ולחם סתרים ינעם"

ב. תוס' ד"ה חוץ

ר"ן ה: באלפס ד"ה בכל

ג. רמב"ם הל' יסודי התורה פ"ה הל' ו, ט

ד. שו"ע יו"ד סי' קנה סע' ב, וש"ך סקי"א

רמ"א יו"ד סי' קנז סע' א

שולחן ערוך יורה דעה סימן קנה סעיף ב

עובד כוכבים שבא לרפאות את ישראל, ואמר ליה: קח ממים אלו או מאילן פלוני שהם של עבודת כוכבים, אסור. אבל אם אמר ליה: קח ממים אלו או מאילן זה, ולא הזכיר לו שם עבודת כוכבים, אע"פ שאין מאותן מים ואותו אילן מצויים אלא של עבודת כוכבים, מותר כיון שלא תלה הרפואה במה שהן עבודות כוכבים ויש אוסרים גם בזה, אפילו באומר לו: הבא עליהם סתם, והביא לו מעצי אשרה.

ש"ך יורה דעה סימן קנה ס"ק יא

ויש אוסרין כו' - והסכמות הפוסקים כסברא הראשונה וכ"פ האו"ה שם:

שולחן ערוך ורמ"א יורה דעה סימן קנז סעיף א

...בעבודת כוכבים, ג"ע, שפיכות דמים אפילו בצנעה ושלא בשעת הגזרה, ואפילו אין העובד כוכבים מכויץ אלא להנאתו, יהרג ועל יעבור. הגה: ודוקא כשאומרים לו לעשות מעשה, כגון שאומרים לאיש לגלות ערוה או שיהרג, אבל אם אונסים לאשה לבא עליה, או שרוצים להשליכו

על התינוק להרגו, או שהוא כבר מוקשה ורוצים לתקוע אותו בערוה, אין צריך ליהרג. [ב"י בשם תוספות ור"ן פרק כ"ש]. וכל איסור עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים אע"פ שאין בו מיתה, רק לאו בעלמא, צריך ליהרג ולא לעבור. אבל אלאו דלפני עור לא תתן מכשול יעבור ואל יהרג. [ר"ן פרק כ"ש ופרק בן סורר ומורה].

הסבר הסוגיה

"כי אתא רבין אמר רבי יוחנן בכל מתרפאין חוץ מעבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים" [גמ' כה.]

ר' יוחנן סובר, שכשם שהנאנס לעבור על עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, מחוייב ל"יהרג ואל יעבור", כך אסור להתרפא בשלוש עברות אלו. דינו של ר' יוחנן מובא בגמ' בשני ניסוחים:

א. "כי אתא רבין אמר רבי יוחנן בכל מתרפאין חוץ מעבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים".

ב. "אמר ר' יעקב אמר רבי יוחנן בכל מתרפאין חוץ מעצי אשירה".

בין שני הניסוחים הללו יש הבדל גדול. הניסוח הראשון פשוט. כשם שאסור לשמוע לאנס האונס לעבור על שלש עבירות חמורות, כך אין להתחשב במחלה האונסת לעבור על עבירות אלו. הניסוח השני מחודש מאוד. המתרפא באשירה אינו עובד עבודה זרה ואינו עובר על איסור עבודה זרה, אלא רק משתמש בחפץ של עבודה זרה, שאסור בלאו של "לא ידבק בידך מאומה מן החרם", מדוע לאו זה עומד בפני פיקוח נפש?

מוכח מגמ' זו, שלא רק שלוש עבירות עצמן עומדות בפני פיקוח נפש, אלא אף אביזריהן של עבירות אלו עומד בפני פיקוח נפש.

נחלקו הראשונים בגדר דין אביזריהן דעבודה זרה:

ר"י [בתוס' ד"ה חוץ] סובר שהאיסור להתרפא באשירה של עבודה זרה הוא רק כשהרפואה באשירה בדוקא, אבל הזקוק לפרי סתם, והביאו לו במקרה פרי של אשירה, מותר לו להתרפא בו. הר"ן [ה: באלפס ד"ה בכל] מוכיח מהירושלמי, שאפילו אם היה זקוק לפרי סתם והביאו לו פרי של אשירה, אין מתרפאים בו.

לדעת תוס' האיסור להתרפא מעבודה זרה מתייחס לעבודה זרה עצמה, ולכל דבר שיכול לחזק את מעמד העבודה זרה. חיזוק מעמד עבודה זרה אף הוא בכלל עבודה זרה. הר"ן מרחיב את האיסור, ולדעתו אסור להתרפא בכל לאו הקשור לאיסור עבודה זרה. כיוון שהתורה אסרה להנות מאשירה בלאו ש"לא ידבק בידך מאומה מן החרם", אף לאו זה בכלל עבודה זרה, ודוחה פיקוח נפש.

הר"ן מוכיח את שיטתו מהגמ' בסנהדרין האומרת, שאדם שנתן עינו באשה אחת והעלה בליבו טינא, ועל פי הרופאים רפואתו בבעילתה, אסור לו לבוא עליה, ואסור אף שתספר עמו אחורי הגדר. האיסור לספר אחר הגדר אינו גילוי עריות, אלא רק לאו ד"לא תקרבו לגלות ערוה", ואף על פי כן פסקו חכמים שימות ואל יעבור [לא זכיתי להבין את ראיית הר"ן כנגד

שיטת ר"י, המציאות שהיא מספרת עמו מאחורי הגדר מגבירה את הפריצות, ויכולה להביא לגילוי עריות, לפיכך היא אינה דומה לפרי סתם].

הרמב"ן [תורת האדם, ענין הסכנה עמ' לה ד"ה ולענין ע"א] מנסח את דינו של הר"ן לגבי גילוי עריות בניסוח נרחב יותר: "אלמא שלש עבירות הללו לא שנא בעבירה גופא ולא שנא באבקה של עבירה אין מתרפאין בהם כלל". לדעת הר"ן האיסור להתרפא הוא רק בלאוים דאורייתא הקשורים לגילוי עריות. לדעת הרמב"ן האיסור להתרפא הוא אפילו באיסורי דרבנן, שאף הם בכלל "אבקה של עבירה" [מחלוקת הרמב"ן והר"ן נובעת כנראה ממחלוקת בגדרי "לא תקרבו לגלות ערוה". הרמב"ם (איסור"ב פכ"א ה"א) סובר שלא זו כולל חיבוק ונישוק. הרמב"ן (סנה"ג ל"ה שנג) חולק על הרמב"ם וסובר שחיבוק ונישוק אינם אסורים מהתורה אלא מדרבנן. הר"ן, כנראה, סובר שאף לספר עמה מאחורי הגדר נכלל באיסור מהתורה (עיין מנין המצות ל"ה שנג)].

[מהגמ' בסנהדרין עה. מוכח שדינו של הר"ן מתייחס לנשואה בלבד, פנויה שאינה נידה אינה ערוה, והאיסור להתרפא משיחתה הוא מפני פגם משפחה וכדי שלא יהו בנות ישראל פרוצות בעריות.]

מהרמב"ם משמע שיש לו הבנה אחרת. הרמב"ם [הל' יסודי התורה פ"ה הל' ו, ט] פוסק: "כענין שאמרו באונסין כך אמרו בחלאים, כיצד מי שחלה ונטה למות ואמרו הרופאים שרפואתו בדבר פלוני מאיסורין שבתורה עושין, ומתרפאין בכל איסורין שבתורה במקום סכנה חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכת דמים שאפילו במקום סכנה אין מתרפאין בהן, ואם עבר ונתרפא עונשין אותו בית דין עונש הראוי לו...".

מי שנתן עיניו באשה וחלה ונטה למות ואמרו הרופאים אין לו רפואה עד שתבעל לו, אפילו היתה פנויה, ואפילו לדבר עמו מאחורי הגדר, אין מורין לו בכך, וימות ולא יורו לדבר עמה מאחורי הגדר שלא יהו בנות ישראל הפקר ויבואו בדברים אלו לפרוץ בעריות" [שים לב לנוסח השונה מנוסח הדפוסים].

מהרמב"ם משמע שהוא חולק על כל הראשונים, ולדעתו אסור להתרפא רק בשלוש עבירות עצמן, אבל באביזריהן מותר לו להתרפא. הבנה זו מתבססת על שלש ראיות:

א. הרמב"ם משמיט את הדין שאין מתרפאים באשירה, ומביא רק שאין מתרפאים בעבודה זרה.

ב. הרמב"ם מפריד בין האיסור להתרפא בשלש עבירות לבין האיסור להתרפא מדיבורה של פנויה, בהלכה שמותר להתרפא באיסורי הנאה שלא כדרך הנאתן אף כשאין סכנה - משמע שהאיסור לדבר עמה מאחורי הגדר הוא דין בפני עצמו, ואין כלול בדיני יהרג ואל יעבור.

ג. בדין "שלא תדבר עמו מאחורי הגדר" הרמב"ם מוסיף הוספה שאינה כתובה בגמ', ואינה מוזכרת במקום אחר בהלכות יהרג ואל יעבור: "אין מורין לו בכך". משמע מתוספת זו, שמבחינתו, מותר להתרפא מדיבורה מאחורי הגדר, אלא ששיקולים ציבוריים מונעים מחכמים להורות לו הלכה זו.

לסיום יש לשים לב לנקודה אחת. הגדרנו את סוגייתנו כסוגיה העוסקת באיסור להתרפא משלש עברות. בסוגיה התחדש, שלרוב הראשונים האיסור אינו רק על שלש עברות עצמן, אלא גם על אביזריהן. אולם, חידוש זה אינו רק לגבי רפואה, אלא גם לענין איסור יהרג ואל יעבור. זאת אומרת שאין הבדל בין החיוב למסירת הנפש, לחיוב להמנע מרפואה. הרמב"ם מחדש שיש ביניהם הבדל אחד, לגבי העונש. העובר על מצות התורה ועובר ולא נהרג, אינו נענש, שאונס רחמנא פטריה [הל' ד], אבל מחלה אינה מוגדרת אונס לדין זה, והמתרפא בשלש עברות, נענש בעונש הראוי לו [הל' ו].

סיכום

נחלקו הראשונים בגדרי האיסור להתרפא בעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים: רמב"ם: אסור להתרפא רק בעברות עצמן.
 ר"י: אסור להתרפא בשלוש עבירות ובאביזריהן, אבל רק באביזריהן שיכולים לגרום לעבור על שלש עבירות חמורות בלבד.
 ר"ן: אסור להתרפא בשלש עבירות ובכל האיסורים מהתורה הקשורים אליהן.
 רמב"ן: אסור להתרפא בשלש עברות ובכל האיסורים, אפילו האיסורים מדרבנן, שקשורים אליהן.

הלכה

הרמ"א [סי' קנו סע' א] פוסק להלכה: "וכל איסור עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים אע"פ שאין בו מיתה, רק לאו בעלמא, צריך ליהרג ולא לעבור". חיוב יהרג ואל יעבור אינו רק על שלש העברות עצמן, אלא גם על לאוים הקשורים אליהן.
 השו"ע [סי' קנה סע' ב] פוסק כר"י, שאין מתרפאים רק כשנאמר לו שרפואתו בפרי של עבודה זרה, אבל אם נאמר לו שרפואתו בפרי סתם, והביאו לו פרי של עבודה זרה - מתרפאים בו. שיטת הר"ן מובאת בשו"ע כיש אומרים. הש"ך [סקי"א] אומר, שהסכמת הפוסקים כדעה הראשונה.